

Кирильчук І.В., Котлова Л.О. Програма розвитку суб'єктності молодших школярів в процесі навчальної діяльності. *Сучасні тренінгові технології для розвитку особистості: еко-тренінг [збірник тез доповідей ві всеукраїнської науково-практичної конференції]*. Відп. ред. В.Л. Зливков, Н.А. Харченко, С.О. Лукомська. Умань-Київ: Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини; Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України. 2021. С.34-36.

*Кирильчук Інна Василівна,
Котлова Людмила Олександрівна
Житомирський державний університет імені Івана Франка,
м. Житомир*

ПРОГРАМА РОЗВИТКУ СУБ'ЄКТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В ПРОЦЕСІ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

В наукових дослідженнях визначено, що суб'єктність має внутрішню причинність і дозволяє розглядати особистість школяра як упередженого виконавця своїх дій. В наукових працях В. Давидов, Г. Цукерман тлумачать суб'єктність в контексті навчальної діяльності як центральне утворення людської реальності, яке інтегрує такі її характеристики, як активність, рефлексивність, ініціативність, творчість, самодетермінація, саморегуляція, усвідомленість, самостійність [6].

В процесі учіннєвої діяльності учень виступає в ролі «діяча», який активно взаємодіє з об'єктами та суб'єктами дійсності. Саме формування суб'єктності особистості школяра в процесі учіннєвої діяльності сприяє розкриттю найважливіших його характеристик і забезпечує задоволення його основних потреб.

Показником наявності суб'єктності особистості є здатність її до рефлексії та саморозвитку в різних умовах існування. Суб'єктність молодшого підлітка представляє собою інтегративну якість особистості, що об'єднує такі

характеристики як активність, самостійність, рефлексивність, конструктивну взаємодію з навколишнім середовищем, прагнення до саморозвитку.

Емпірично встановлено, що розвиток суб'єктності школяра пов'язаний з опануванням досвіду свідомої саморегуляції учіннєвої діяльності, з формуванням самостійності застосування знань та відповідальності за навчальні досягнення, з розвитком активної позиції в навчальному процесі.

Також доведено, що однією з умов розвитку суб'єктності учнів є вплив організації суб'єктно-розвиваючого середовища, яке включає батьків, психологів та педагогів.

В дослідженні природи суб'єктності ми використовуємо атрибутивні характеристики, які будуть орієнтирами визначення рівня суб'єктності учня: активність, рефлексивність, креативність та саморегуляція. Для досягнення сформованості рівня суб'єктності школяра акцент зроблено на саморегуляції та рефлексії (самоусвідомленню) власної суб'єктної позиції, яка включає мотиви, потреби, цінності, особистісну спрямованість, самооцінку здібностей.

Програма розвитку суб'єктності учнів 5-7 класів через актуалізацію та розвиток саморегуляції та рефлексії учіннєвих здібностей побудована відповідно до розробленої нами теоретичної моделі та результатів проведених досліджень.

Теоретичними основами розробки комплексної програми розвитку суб'єктності шляхом формування саморегуляції та рефлексії молодших підлітків стали основні положення теорії навчальної діяльності В. Давидова, Д. Ельконіна та ін.[6]; положення про становлення і розвиток суб'єктності особистості в контексті особистісної діяльності та саморегуляції І. Беха, І.Булах, Л. Долинської, С. Максименка, В. Татенка [2; 4; 8]; теоретичні концепції психічної регуляції, волі, мотивації, розроблених в дослідженнях К. Абульхановой-Славської, О. Конопкіна, В. Мясіщева [1; 3]; методологічні принципи розвитку суб'єктної активності і суб'єктного досвіду учнів Т. Войтенка, Л. Осницького [5; 7]; дослідження психолого-педагогічних умов розвитку суб'єктної позиції учнів і особливості її прояву Г. Балла, І. Беха, А. Бойко, І. Зязюна [2]; положення про

становлення молодшого підлітка як суб'єкта навчальної діяльності Л. Божович, В.Слободчикова, Г. Цукерман [6]

Відповідно до основних теоретичних положень програма розвитку суб'єктності шляхом формування саморегуляції учіннєвої діяльності та рефлексії учнів 5-7 класів будувалася за принципами розгляду взаємодоповнюючих категоріальних одиниць структури суб'єктності: мотиваційно-ціннісного, рефлексивно-вольового та діяльнісного континіумів. Мотиваційно ціннісний включає сукупність ідеалів, поглядів, прагнень дитини в області саморозвитку, мотивацію досягнення успіхів, самооцінку. Рефлексивно-вольовий поєднує в собі пізнання та усвідомлення внутрішніх психічних актів, спрямованих на конструктивну взаємодію з об'єктами та суб'єктами навколишньої дійсності. Основними критеріями діяльнісного компоненту є цілепокладання, прогнозування, планування, контроль, оцінка діяльності, свідоме управління своєю діяльністю.

Розвивальна програма включає участь школярів в соціально-психологічному тренінгу (16 занять по 2 години кожне), індивідуальних консультаціях. Тобто, нами передбачалися як групові так й індивідуальні форми роботи з досліджуваними школярами.

Програма складається із трьох змістових модулів, які спрямовані на розвиток саморегуляції та рефлексії, як системотворчих умов розвитку суб'єктності молодших підлітків в процесі навчальної діяльності.

Перший модуль – «Пізнаю себе» («I KNOW MYSELF») спрямований на розвиток навичок усвідомлення власних ідеалів, поглядів, прагнень дитини в області саморозвитку, мотивацію досягнення успіху, самооцінку, особистісну спрямованість; на розуміння власної унікальності та цілісності як суб'єкта учіннєвої діяльності.

Другий модуль – «Пізнаю своє оточення» («I KNOW YOUR ENVIRONMENT») спрямований на розвиток когнітивного компоненту суб'єктності, тобто навичок розуміння внутрішніх психічних актів, спрямованих на конструктивну взаємодію з об'єктами та суб'єктами навколишньої діяльності,

усвідомлення свого Я та Я Іншого в системах відносин «учитель-учень», «учень-учень», аналіз способів дій, знань, вмінь школяра, його соціальна активність. Це етап розвитку рефлексивних механізмів для реалізації потреби самоствердження як суб'єкта учіння так і суб'єкта взаємодії з ровесниками та дорослими.

Третій модуль – «Моя суб'єктність» («MY SUBJECTIVITY») спрямований вивести соціально-когнітивний рівень суб'єктності учня на діяльнісний (саморегулюючий) рівень: розвиток навичок втілення в учіннєву діяльність основних критеріальних показників суб'єктності, таких як: самоповага та самостійність у власному виборі, відповідальність за цей вибір, мотивація на досягнення успіху, пізнавальна активність.

Мета соціально-психологічного тренінгу – ознайомлення учнів з поняттями «суб'єкт» та «суб'єктна позиція» в різних сферах життєдіяльності, зокрема, в учінні; розвиток рефлексивних механізмів та здатності до самоаналізу; розкриття актуальних та потенційних здібностей особистості школяра; усвідомлення учнем своїх індивідуальних особистісних особливостей і прийняття їх, а також самого себе в навчальній діяльності, що є основою особистісного розвитку та образу Я в освітньому просторі; розвиток навичок групової роботи, виховання позитивного ставлення до себе та свого оточення. Тривалість тренінгу – 32 години (16 занять по 120 хвилин). Загальна кількість учасників – 184 особи. Кількість тренінгових груп – 12.

Соціально-психологічний тренінг розвитку суб'єктності молодших підлітків базується на таких основних принципах: принцип рівності, принцип конфіденційності, принцип відповідальності, принцип актуалізації життєвого досвіду, принцип наступності (послідовності), принцип активності учасників.

З метою реалізації поставленої мети та завдань соціально-психологічного тренінгу та програми в цілому використовувались методи: групової дискусії, мозкового штурму, міні-лекції, інформаційні повідомлення, відеофільми, ситуаційно-рольові ігри, моделювання способів вирішення проблемних ситуацій, аналіз учасниками динаміки особистісних критеріїв самостійності та рівня саморегуляції діяльності.

Зміст кожного групового та індивідуального заняття визначався відповідно до індивідуальних особливостей учасників тренінгу.

У підсумку, варто вказати на те, що програма розвитку суб'єктності учнів 5-7 класів в навчальному процесі побудована таким чином, що з'являються можливості для розвитку усіх компонентів суб'єктності, а саме: особистісного, когнітивного та діяльнісного, що відображають загальну картину розвитку особистості школяра як суб'єкта учіння.

Література

1. Абульханова-Славская К.А. О субъекте психической деятельности. Москва: Наука, 1993. 287 с.
2. Бех І.Д. Виховання особистості : Сходження до духовності. К. : Либідь, 2006. 272 с.
3. Брушлинский А.В. Проблемы психологии субъекта. Москва: Институт психологии РАН, 1994. 109 с
4. Булах І. С. Психологія особистісного зростання підлітків: реалії та перспективи. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2016. 340 с.
5. Гриньова М.В. Саморегуляція: навч.-метод. посіб. Полтава: АСМІ, 2008. 268 с.
6. Давыдов В.В., Слободчиков В.И., Цукерма Г.А. Младший школьник как субъект учебной деятельности. *Вопросы психологии*. 1992. № 3-4. С. 14–19.
7. Рудестам Н. Групповая психотерапия. Москва, 1990. С. 74–75.
8. Татенко В.О. Суб'єкт психічної активності: природа, функції, розвиток. Психологія суб'єктної активності особистості. Київ: Інститут психології АПН України, 1993. С. 91–93.
9. Титов В.М. Методологічні проблеми взаємовідношення суб'єкта і діяльності. *Актуальні проблеми психології: традиції і сучасність. Матеріали конференції*. Київ, 1993. Т. 3. С. 142–149.